

in sijaja svoje deklice s tako jasnimi očmi kakor snoči, ko sem se poslavljaj. Prišel sem do spoznanja, da je zame ta ljubezen, tako boleča, kakor je, velike cene, medtem ko zanjo ni. Njej je zgolj ljubezen, pravi tudi, da ji srce blaži. Meni je več, je življenje samo. Sedaj slednjič vidim, da me daleč nadkriljuje v vsem, kar imenujemo »prav živeti«, slednjič vem, da so ji dane moči, ki so meni na vekomaj odrečene; nekaterim moramo prepustiti, da so dobri, zase pa smo ohranili slabši del: da smo pametni.

Pomlad je sedaj, Velika noč se bliža. Nič še je zeleni, toda solnce je toplo. Vrtovi se prekovavajo, seme se spravlja v zemljo. Videl sem jo danes še enkrat, skrivaj in oddaleč, ko je stala na vrtu; polovica ga je bilo prekopenega, črnega, druga polovica je bila še siva. Grm je prirezavala. Nič ne ve, kako se grmovje prirezuje, ali da ta grm bo cvetel, kakor vsi ob svojem času, pomlad je in zemlja je prekopana.

O Rahla, naj se zgodi, kar se hoče! Ne, naj se zgodi, kar se mora! Dobro je, da sem ta hip dočel, nič več bi ne mogel doživeti, in naj bi mi bilo tisoč let odmerjenih. Če bi ga moral odkupiti s svojimi, bi cena ne bila previsoka. Hujša je bolečina moje ljubezni od bolečine mladeniča. Ti veličastna žena, ti dobri instinkt! Kako je osramočenjeno vse v meni, na kar sem si domišljeval, kako ničevo in prazno je bilo vse v meni, dokler ti nisem pogledal v globino srca, kako mi je res-

nica življenja ves ta čas umirala v rokah! Ali se spominjaš, da sem te prosil некоč: Vse se bo slabo končalo; reci, naj bom dober, ne močan, naj se navadim trpeti v slasti, ne hoteti velikih stvari! In si mi rekla: Bodi močan in dober. Kar je bilo vso večnost človeku odrečeno, se je zgodilo v meni sedaj, ta hip, na tvojo besedo.

Komu naj povem to veliko srečo, ki je danes v meni, srečo jasne neba, brezpomembnosti sveta in vseh njegovih prikazni, začetega življenja, dihanja, koraka in sebi samemu govorjenih besed? Tebi jih kličem, Tiha, ki me ne slišiš, tebi, Nežna, ki te poznam! Premislil sem vse v tem času, kar sem se poslovil, in sem spoznal: svet je v vsej svoji ničvrednosti neskončne ljubezni vreden, ti si z vsemi svojimi zmotami neskončne ljubezni vredna, jaz sam živim prelepo življenje sredi vseh groz, ki me obdajajo, in Bog je nad nami in nad vsem.

Vihar vseh moči, ki nas vladajo, gre ta trenutek preko mene, jaz jih vidim in ti kličem: En sam hip življenja je vreden tisoč smrti. Kar govorim, Mirna, se ti zdi blodnja in bolezen, toda jaz sem vse premislil in vem: En sam hip življenja je vreden tisoč smrti.«

To je dnevnik, njega začetek in konec. Kdo bi mogel reči, kaj se je godilo s človekom, ki ga je pisal, kaj mu je bilo na srcu? Najbrže veliko reči, kakor nam vsem, pa gotovo je samo to, da je živel, kakor živimo mi, in da je potem umrl.

Razprava.

Izidor Cankar.

»Samo mi mislimo tako,« je rekel asistenčni zdravnik in je upiral prst na zemljevid, ki je visel na steni častniške obednice; »sklepati moremo potem šele, ko je vse gotovo. Včeraj sem govoril s prijateljem iz generalnega štaba, ki mi je rekel: Potrpajte samo še en hip! Samo še en hip! In to vedite, da ni nobena reč nemogoča, je dejal. Stavim vam glavo, da...«

»Steklenica šampanjca bi mi bila ljubša,« ga je zavrnil debeli štabni zdravnik. »Johan, piva!«

»Ne steklenice, sod šampusu stavim,« je vneto nadaljeval mladi častnik svoja vojna razmotrivanja. Rabil je besedo »šampus«, ker je hotel vzbuditi vtis, da je s to pijačo v ravno tako prijaznem in domačem razmerju, kakor s članom generalnega štaba. Toda poslušal ga je samo kurat, ki ni vedel, kaj bi govoril, medtem ko se ostali trije niso nič

več menili zanj. Ura je bila devet in ob tem času so navadno začeli igrati. Služa je pomaknil malo mizo na sredo, razvrstil stole okrog nje, na druge stole postavil steklenice in kozarce, položil karte na mizo in odšel.

»Kje pa je Bázil?« je dejal komandant.

»Hihih,« se je drobno nasmejal ulanski poročnik, ki je vodil ekonomijo bolnišnice; »mislim, da ima svoja pota in opravke.«

»Ah, ja!« se je nasmehnil tudi komandant.

»Vražjo kri ima ta človek. — Pa saj gremo lahko v troje, brez njega. Navadna stava?« je vprašal in razdelil karte.

»Ne vem, kakšno kri ima,« je odgovoril štabni zdravnik, »jaz gā ne razumem popolnoma. Včeraj se mi je pripetila čudna reč. Kar na lepem dobim drobno pisemce, v katerem me prosi neznana dama

za sestanek. V kavarni, ob pol šestih, pri tej in tej mizi. Vraga, sem dejal, kaj pa je to? Ali je res ves svet znorel, sem si mislil. Mene naj pusté pri miru, dva sina imam v vojski in hči se mi sedaj moži. V pismu pravi 'globoko nesrečna ženska' in da vame zaupa, da od mene pričakuje pomoči. Najprej nisem hotel iti, potem sem se premislil. Večkrat so se ljudje tako obrnili name, češ, da mi 'zaupajo'. To je vse zato, ker preveč piva pijem; potem se redim in prepočasi hodim in ljudje mislijo, da sem moder in dobrega srca.«

»Igram!« je rekel ulanski poročnik.

»Pomoč,« je dejal komandant.

»Brez mene. — No, in tako sem šel v kavarno. Vidim, da je čedna ženska, malo priletna že, pa dobra žena, nič ne laže, nič ne prikriva in nikočar ne toži. Z eno besedo, dobra žena. Pravi, da je gospa Bázilova, da se mož hoče ločiti od nje, kar naenkrat, po enajstih letih, in da je to prišlo nadjnjo kakor strela iz jasnega. Nikoli nobene besede, nobenega prepira, vse je šlo gladko in dobro, in sedaj ji naenkrat piše, da ga ne bo več domov, naj mu pošlje njegove stvari, da sedaj šele vé, kaj je sreča, ki jo je pri njej ves čas pogrešal, in podobne stvari. Kazala mi je njegovo pismo; piše kakor človek, ki je popolnoma prišel ob pamet. — No, jaz poznam te reči in se načelno ne mešam vanje, puščam jih, da se same izravnavajo ali da se ne izravnavajo. Rekel sem ji torej: Milostna gospa, potrpeti morate, sedaj je vojska. Vojska vse pravrne.«

»A, tako je to?« je rekel komandant.

»Hihihi,« se je zasmel ulanec. Tudi mladi zdravnik je nehal kuratu razlagati operacijski načrt in obadva sta pristopila k igralcem.

»Kaj sem ji hotel? Jaz ji ne morem pomagati. Rekel sem ji: Že v mirnih časih se taka reč težko popravi, sedaj je popolnoma nemogoče. Vojska je in vsakdo plačuje svoj tribut.«

»Pa človek bi mislil, da taki tributi niso potrebni,« je dejal kurat, ki je čutil, da mora označiti svoje stališče.

»Ta tribut je najhujši izmed vseh, kar jih prebivalstvo plačuje vojski. Velikokrat sem videl, da so vojaki, ki so bili doma dobri očetje svojim otrokom, tu pri nas divji in lahkomišelní kakor dvajsetletni rekruti,« je začel mladi zdravnik z isto vneto, s katero je prej razlagal operacijski načrt. »Kadar malo pijejo, so kakor obsedeni. Ta kuga razjeda cele kompanije, in če ne bomo po vojski ukrenili kaj prav energičnega, je po mojem mnenju ena sedmina prihodnjega zaroda izgubljena. Gospodje, ali veste, kaj to pomeni?«

»Ne bodi no siten, tovariš!« ga je zavrnil štabni zdravnik. — »Igram. Dve novi karti!«

»Dovolite, gospod štabni zdravnik, jaz mislim, da je stvar prav za medicinca zelo važna, brez vseh vojaških ozirov. Oblast bi morala z vso strogostjo poseči tudi v privatno življenje, če je osebna svoboda nevarnost za moč in zdravje države.«

»Ba ba ba,« je odgovoril štabni zdravnik in se ni ozrl od kart.

»Saj poseza, le kako?« je boječe dejal kurat. »Vse, kar oblast ukrepa, je tako, kakor bi prostitucijo odobrvala in hotela preprečiti samo nje posledice. To je usodna napaka. Možja je treba npravno dvigniti. Drugače je vse zastoj.«

»Moj dragi kurat,« je rekel komandant strogo, »to ni naša reč, ampak Vaša. Zakaj pa Vas imamo? Moja naloga je, da vsakega možja svojega bataljona utrdim, da ga naučim streljati, in sicer kar najbolj precizno, da ga naučim rabiti vsako drugo orožje, da mu vzgojim samozavest, hladnokrvnost in pogum, z eno besedo, da napravim iz njega dobrega vojaka. To je moja naloga, in če jo srečno dovršim, sem storil veliko, največ, kar morem; potem pridete Vi. Od države je lepo, če priznava važnost Vaših nazorov in Vas dodeli regimentu. Kaj naj še več stori?«

»Vse moje delo je zastoj, dokler nima moštvo lepih vzgledov.«

»Aha, to so mi že velikokrat rekli! In jaz vedno odgovorim: Prvič, to ni res; mož živi svoje življenje in častnik svoje. In drugič: Če je tako, je vendar najbolj enostavno, da najprej spreobrnnete častnike!«

»Spreobrnite me, spreobrnite me!« se je smejal ulanec.

»Ne, stvar je zelo resna, gospodje,« je nadaljeval mladi zdravnik, ki ni imel miru, dokler ni vsega dognal do konca. »Sedaj se še skriva, kakor vsaka huda bolezen, pa po vojski bo prišla in tedaj si ne bomo znali pomagati; prepozno bo.«

»To so čenče, dragi moj tovariš,« je rekel štabni zdravnik pokroviteljsko, skoro žaljivo.

»Ne vem, kako bi to bile čenče; grozno je,« je odgovoril kurat resignirano.

»Tedaj Vam pa moram vendarle povedati svojo misel,« je rekel štabni zdravnik. »Johan, piva! — O vseh teh stvareh Vam jaz lahko še vse drugačno pesem zapojem in se ne zgražam, se ne morem. Videl sem ljudi — ne samo tam za fronto, na katere mislite Vi in ki so vendar zdravi — ampak v bolnišnici, jetičnike, hrome, vodenične, ljudi brez noge in roke in vse druge, in sem videl, kako jih

je zajel véliki nagon, ta divja, elementarna moč življenja, ta strašni ogenj in kako se je pasel v njihovih ubogih srcih in okrnjenih udih. Spoznal sem, kaj se pravi človeka odtrgati od doma, od družine, od vseh vezi, ki uravnavajo njegovo življenje, vreči ga med mnoge druge, ki so prav tako brez doma in vsega, česar jih dom uči. Gospodje, takoj vam moram reči, da jaz nisem zoper vojsko, nisem miločuten pacifist ali kaj takega. Osebnost mi je popolnoma všeč, in če bi se bila začela pred desetimi leti, bi bil danes slaven kirurg. Tudi v načelu nimam nič zoper njo; dokler so ljudje taki, kakršni so, se bodo pač vojskovali in bo morala odločiti moč, česar logika ne more. Toda v svojem zasebnem, nevojaškem življenju imam logiko rad in mi Tvoje sumarično ogorčevanje ni všeč, mladi prijatelj.«

Asistenčni zdravnik je zardel.

»Mislim, da nisem trdil nič nelogičnega,« je dejal.

»Glejte, ko smo začeli vojsko, smo rekli, zdaj... no, zdaj bo pač vojska. Vsi smo vedeli, da bo toliko in toliko ljudi umrlo, da jih bo toliko ranjenih, da bo kri v potokih tekla, da bo toliko praznih domov in toliko sirot. Z eno besedo, 'grozote vojske', kakor te stvari danes rahločutno imenujemo, so nam bile jasne in smo z njimi računili. Saj smo vedeli, da vojska ni gledališče, da gre za velike reči. Če bi takrat vprašali moraliste in medicince, bi nam rekli, da ne more biti dobro za človeštvo, če se navadi moriti, in da človekovemu zdravju ni v prid, če mu kdo pljuča prestreli ali nogo odreže. Pa jih seveda ni nihče vprašal, ker je vojska stvar vojaka, naša, ne drugih. Kako smešno bi bilo, če bi kdo takrat rekel, da vojska mora biti, ampak brez ran in krvi, brez smrti in požarov. Saj to ni mogoče! In moje mnenje je, da nobene vojske ni bilo brez gorjá, nad katerim se Ti zgražaš, tovariš. Tako strašno ni bilo še nikoli,

kakor je sedaj, pa tudi take vojske ni bilo še nikoli. To je moja misel.«

»Brez krvi ni vojske, vse drugo pa ni nujno potrebno,« je rekel kurat.

»Ravno to je zlodej! Jaz ljudi že nekoliko poznam in toliko jih gotovo tudi Vi poznate, moj ljubi. In vem za tega in tega in tretjega, da bi bil doma najvzglejnejši človek in da bi se v vseh drugih okoliščinah junaško držal. Pa pri nas se ne! Ne trdim, da se ne more, pravim le, da se nikoli ne bo! Ne tajim bolezni, samo to menim, da diagnoza ni prava. Če že zdravite, zarezite globlje, prav globoko! Ko pridejo najbolj divji nažoni do legalne veljave, zmaguje tudi ta največji.«

»Pa boriti se moramo proti njemu,« je dejal kurat.

»Le, če boste kaj opravili,« je odgovoril štabni zdravnik skoro žalostno. »Nikomur ne vsiljujem svojega mnenja, smem pa vendarle reči, da je tisti, ki je klical 'Živio vojska!', klical obenem razen mnogega drugega tudi 'Živela prostitucija!'«

»Tega ni takrat nihče mislil!«

»Seveda, ravno to je tisto, da nihče mislil ni,« je rekel štabni zdravnik in se je napil. Ko si je brke obrisal, je še pristavil: »Tudi pivo bo treba pustiti; mislim, da ga delajo iz koruze.«

Ta trenutek so se vrata široko odprla in vstopil je rezervni nadporočnik Bázil. Krepko je udaril s petami in pozdravil. Bil je veselega, svežega obraza kljub svojim petdesetim letom in oči so mu še mladeniško sijale.

»Vražji dečko, kod si se klatil?« mu je zapretel s prstom komandant.

»Najpokorneje javljam, da je Drač padel,« je odgovoril nadporočnik in zavihtel večerno izdajo.

»Hura! Johan, buteljko!«

»Hura!« so zaklicali tudi vsi drugi.

»Hura,« je rekel štabni zdravnik, »pivo je itak slabo.«

Tlačani.

Dr. Ivan Pregelj.

XVI. V Gorico.

Podseli je šla napeta vrv od Šavlijeve kovačnice čez cesto h Kobalovi gostilni. Kadar so prišli ljudje mimo, so obstali in kropili. Mnogi so ostali v hiši, da dočakajo pogreb. Drugi so šli posamič ali v malih skupinah proti Solkanu, kjer se je imela zbrati vsa kmečka vojska. V

ponedeljek zjutraj je pripeljal kmet iz Ušnika — hiši so pravili »pri hudiču« — mrtvega oskrbnika v Tolmin. Isti čas so nesli kmetje mrtvega Vidučevega fanta k pogrebu v Volče. Bila je dolga in čudna vrsta pogrebcev. Ko je Mohor Kacafura slišal, da se kmetje vračajo, je bežal na Most in čez Idrijo ter prišel do smrti upehan na Vrata, kjer je prenočil v senjaku, z nadejo, da bo